

KARINA ERENKFEIT*

Instytut Medycyny Pracy i Zdrowia Środowiskowego

SOCJOLOGIA ZDROWIA, CHOROBY I LECZNICTWA NIEMEDYCZNEGO

Włodzimierz Piątkowski (red.), *Beyond Medicine, Non-Medical Methods of Treatment in Poland*, Wydawnictwo Peter Lang, Frankfurt am Main, 2012.

Pozamedyczne rozważania nad problemami zdrowia i choroby są ważnym i wciąż na nowo odkrywanym przez socjologów obszarem badawczym, począwszy od społecznych uwarunkowań zdrowia, takich jak nierówności społeczne i styl życia, po badania nad indywidualnym odbiorem choroby. Obszar badań polskich socjologów medycyny nierzadko wykracza poza zjawiska z obszaru systemu medycznego, a wyznaczone przez Magdalenę Sokołowską kierunki eksploracji w zakresie socjologii medycyny wciąż pozostają aktualne [zob. Piątkowski 2010]. W Polsce socjologów medycyny szczególnie interesują kwestie niepełnosprawności i rehabilitacji [np. Ostrowska 1994], społeczny odbiór choroby i chorych, relacje pacjent–lekarz [Ostrowska 2009], nowe role społeczne chorego, czy promocja zdrowia [np. Słońska 1993]. Część prac z zakresu socjologii medycyny zostało poświęconych zjawiskom spoza systemu medycznego [np. Tobiasz-Adamczyk 1999], ale w tym zakresie szczególne zasługi ma środowisko lubelskich socjologów medycyny, z Włodzimierzem Piątkowskim na czele. Jego badania w znacznej mierze zostały poświęcone leczeniu niemedyceznemu, co wyróżnia je na tle innych polskich badań z zakresu socjologii medycyny [np. Piątkowski 1988, 1990, 1998, 1993].

Omawiana publikacja pt. „Beyond Medicine. Non-Medical Methods of Treatment in Poland” jest najnowszą – wydaną w roku 2012 – książką będącą tłumaczeniem na język angielski publikacji pt.: „Lecznictwo niemedycezne w Polsce. Tradycja i współczesność” [Piątkowski 2008]. Książka poświęcona została niemedyceznym formom leczenia oraz wzrostowi ich popularności na

* e-mail: k.erenkfeit@imp.sosnowiec.pl

tle rozpadu scentralizowanego, monopolistycznego systemu opieki zdrowotnej i narodzin nowych, wolnorynkowych podmiotów służby zdrowia. Publikacja jest podzielona na wstęp, trzy części merytoryczne, wnioski, bibliografię i indeks nazwisk. Dwie pierwsze merytoryczne części składają się z dwóch rozdziałów, trzecia część jest złożona z trzech rozdziałów, gdzie ostatni stanowi przybliżenie polskiego fenomenu Anatolija Kaszpirowskiego.

Pierwsza część, pt.: „Non-medical Healing Systems as a Sociological Phenomenon” (Lecznictwo niemedyczne – próba identyfikacji i interpretacji zjawiska społecznego) zawiera wprowadzenie do rozważań nad leczeniem niemedycznym w socjologii. Rozpoczyna się opisem istniejących nurtów leczenia niemedycznego (na podstawie autorskiej taksonomii) na tle medycyny jako nauki opartej na faktach (*evidence based medicine*, EBM). Opracowana przez Włodzimierza Piątkowskiego taksonomia leczenia niemedycznego z podziałem na samolecznictwo, leczenie ludowe oraz praktyki lecznicze uzdrowicieli oraz przyjęte kategorie (dotyczące przyczyn chorób, zapobiegania im, rozpoznawania ich i leczenia) to niezwykle cenna i unikatowa wartość całej publikacji. Autor na przykładzie wybranych obszarów, takich jak status naukowy, stan prawny oraz aspekty etyczne, określił różnice między EBM a leczeniem niemedycznym. Charakterystyczny jest brak naukowości niemedycznych form leczenia, deklaracyjny charakter wyników badań i niestosowanie przy ewaluacji takich elementów badań jak randomizacja czy „ślepa próba”. Z kolei brak jednoznacznych przypisów prawnych dla praktyk „uzdrowicieli” oraz trudności w ocenie etycznej ich działalności zostały przedstawione w przystępnej formie opisu przypadków występujących w Polsce i za granicą. Następnie przywołany został dorobek polskich socjologów z tego zakresu, poczynając od badań nad działalnością znachorów na Podhalu, przez opisy działalności Clive’a Harrisa i jej skutków dla socjologii medycyny w postaci redefinicji granic socjologii medycyny jako subdyscypliny obejmującej badania w ramach kontaktu nie tylko z instytucjami medycznymi, lecz także z niemedycznymi. Lata 90. określa jako początek wzmożonego zainteresowania tą dziedziną, co było spowodowane większą ilością i różnorodnością przejawów leczenia niemedycznego. Piątkowski opisuje osiągnięcia polskich badaczy, określa także przyczyny i skutki funkcjonowania tego rodzaju praktyk leczniczych, przyjmując, że główną przyczyną rozwoju leczenia niemedycznego w okresie transformacji jest złamanie monopolu leczenia oficjalnego, co dało większe przyzwolenie na leczenie niemedyczne. Autor prezentuje następnie wyniki analiz przeprowadzanych za granicą. Początkowo odnosi się do tradycji uzdrawiania (*healing*) w ogóle (do opisu Piątkowski używa czterech pojęć: symbolicznego, technicznego, teorii

chorób/schorzeń i społecznej organizacji uzdrawiania), na kolejnych stronach mówi o *complementary and alternative medicine* (CAM) i koncepcjach amerykańskich oraz europejskich badaczy, opisuje wpływ mediów i osób publicznych na wzrost zainteresowania zjawiskiem. W opinii autora to demedycyzacja pewnych chorób i sfer życia doprowadziła do poszerzenia obszaru zainteresowań leczeniem niemedycznym. Nie można jednak zapomnieć, że obok zachodziło inne zjawisko – medycyzacja [np. Foucault 2011], co paradoksalnie pomogło w rozszerzeniu sfery wpływu lecznictwa niemedycznego. Ważna część omawianej publikacji traktuje o zbieżnych elementach socjologii medycyny oraz dyscyplin pokrewnych. Mówiąc o antropologii medycyny, autor opisuje szerzej zjawiska takie jak targi uzdrawiania czy zmieniającą się rolę tradycyjnego znachora. W zakresie historii medycyny Piątkowski analizuje głównie publikacje zwarte polskich historyków z obszaru lecznictwa niemedycznego, a także pracę badacza niemieckiego [Jütte 2001]. Omawiając kontekst nauk medycznych, Piątkowski rozpatruje głównie *casus* homeopatii jako przedmiotu ciągle nierozstrzygniętej dyskusji między medykami o jej możliwościach leczniczych.

W drugiej części monografii – pt.: „Polish Folk Medical Systems and Self-Treatment – Continuity and Change” (Polskie leczenie ludowe i samoleczenie – ciągłość i zmiana) – autor określa stopień lecznictwa ludowego w Polsce jako jeden z najwyższych w Europie, co według niego ma podłoże kulturowe, ponieważ wynika z licznie dużej klasy chłopskiej. Autor skupia uwagę na niskiej jakości życia, stosunkowo słabym wykształceniu oraz niewielkim zainteresowaniu kwestiami zdrowia, uważając je za główne przyczyny tradycyjnego podejścia do lecznictwa i zdrowia, co jest w dużej mierze kwestią tradycyjnego systemu wartości. Stwierdza, że taka sytuacja wynika z warunków mieszkaniowych i pracy, wysokości dochodów, słabej infrastruktury komunikacyjnej terenów wiejskich, wyposażenia gospodarstw domowych, stosunkowo słabo rozwiniętej infrastruktury medycznej. Wydaje się, że dla pełnego opisu sytuacji polskiej wsi brakuje opisu zmian, jakie rozpoczęły się w roku 2004, po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Preferencyjne warunki dofinansowania rolnictwa sprawiły, że młodzi ludzie pochodzący z obszarów wiejskich mieli większą motywację, by po zdobyciu wykształcenia w mieście powrócić na wieś. Zdobyte wykształcenie oraz poznanie innych systemów wartości może sprzyjać ograniczeniu „tradycyjnej” interpretacji rzeczywistości. Innym ważnym w tym kontekście zjawiskiem jest migracja z miasta do wsi osób ustabilizowanych zawodowo, które wraz ze zmianą miejsca zamieszkania partycypują w nowej przestrzeni społecznej, będąc nośnikami odmiennego systemu wartości.

Trzecia część publikacji – pt.: „Therapies and Modern Healers Specificity, Contexts and Interpretations” (Terapie współczesnych uzdrowicieli – specyfika, konteksty, interpretacje) – rozpoczyna się od opisu wątków lubelskich w badaniu lecznictwa niemedycznego. Ponownie poruszany jest problem trudności w ocenie wpływu lecznictwa niemedycznego na stan zdrowia, a w szczególności działalność „uzdrowicieli” (*healers*). Główna myśl głosi, że ich praktyki pomagają uzyskać subiektywnie lepszy stan zdrowia lub wywołać efekt placebo, zatem mają wpływ socjopsychologiczny na pacjenta. Piątkowski dokonuje ważnego rozdziału czynników społecznych, wpływających na korzystanie z lecznictwa niemedycznego: na społeczno-kulturowe oraz związane z przemianami systemu medycznego. Polegają one m.in. na promowaniu przez komercyjne media medycyny alternatywnej, zmianie stylu życia, kulcie zdrowego ciała, wzroście zainteresowania holizmem. Dla zobrazowania skali zjawiska lecznictwa niemedycznego Piątkowski przywołuje wyniki badań CBOS i OBOP, które pokazały, że Polacy doceniają niemedyczne metody leczenia, oraz cytuje wyniki oglądalności programu Kaszpirowskiego, który gromadził przed telewizorami 59% Polaków. Autor udziela jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o to, co wybrać: medycynę czy lecznictwo niemedyczne. Przywracanie zdrowia musi być związane z użyciem kompetencji nowoczesnej medycyny klinicznej oraz nauk o zachowaniu (socjologii oraz psychologii zdrowia i choroby). Jak pisze: „tylko taka oferta jest uczciwa i wiarygodna wobec pacjentów” (s. 245). Piątkowski przewiduje, że część z obecnie stosowanych podejść lecznictwa niemedycznego zostanie wchłonięta przez nauki o zachowaniu, część będzie wybiórczo stosowana przez lekarzy (osteopatia, chiropraktyka, akupunktura), a część zostanie zapomniana. Ważną rolę Piątkowski przypisuje badaniom nad życiem codziennym, które mają pierwszorzędne znaczenie dla studiów nad lecznictwem niemedycznym, ponieważ większość zachowań w chorobie przyjmuje najczęściej wymiar samolecznictwa i innych form lecznictwa, tworząc swoisty system (*lay referral system*).

Do analizy wzorów zachowań związanych z lecznictwem niemedycznym autor użył czterech socjologicznych koncepcji: teorii funkcjonalno-strukturalnej, interakcjonizmu symbolicznego, fenomenologii i etnometodologii. Przedstawił wszystkie ich zalety w badaniu nad zdrowiem i chorobą, a w szczególności nad lecznictwem niemedycznym. Osobno prezentuje podejście do zdrowia wg. Eliota Freidsona jako powstałe w opozycji do strukturalno-funkcjonalnego podejścia Parsonsa. Freidson kładł nacisk na konflikt między pacjentem i lekarzem, na różnice interesów i odmienność w postrzeganiu zdrowia i choroby. W koncepcji tej człowiek nie szuka porad dotyczących stanu zdrowia jedynie w służbach medycznych, ale u rodziny, znajomych, przyjaciół, sąsiadów. Laickie (*lay referral*

network) i profesjonalne sieci pomocy (*professional referral network*) nakładają się na siebie. Piątkowski charakteryzuje w osobnym podpunkcie system lecznictwa według laików i uzasadnia badania nad wiedzą potoczną ludzi o własnym zdrowiu i chorobie. Przechodzi następnie do prób tworzenia „teorii leczenia” przez niekonwencjonalnych terapeutów na przykładzie A.M. Kaszpirowskiego oraz S. Nardellego.

Ostatni i podsumowujący rozdział publikacji został poświęcony „zjawisku Kaszpirowskiego”, zachodzącemu w trudnym dla Polski okresie transformacji. Piątkowski wymienia elementy, które przyczyniły się do sukcesu Kaszpirowskiego: połączenie umiejętności korzystania z publicznych mediów, precyzyjne prognozowanie scenariuszy swoich „seansów”, telegeniczna osobowość, pozyskiwanie do swoich celów części wpływowej hierarchii kościelnej, sprawny marketing własnych działań oraz opanowanie reguł gry na kapitalistycznym rynku i ogromne zainteresowanie ludzi i mediów. Kontrowersyjna, jak sam Kaszpirowski, była jego metoda „teleterapii”, mająca w świecie nauki również swoich zwolenników [np. Gapik 1999: 9–13]. W rozważaniach Piątkowskiego wymiar badawczy ma analiza 1 311 listów widzów, napisanych pod wpływem programu Kaszpirowskiego. Poprzednie rozdziały częściowo stanowią uzasadnienie podjęcia tej analizy. Cel badań, ich jakościowy charakter oraz badana grupa są odpowiedzią na zapotrzebowanie na analizy w obszarze lecznictwa niemedyceznego. Publikacja nie zawiera aneksu z obszerną analizą listów, która występuje w polskiej wersji książki. Część podsumowująca zawiera przypomnienie celów pracy, motywy podjętych badań nad lecznictwem niemedyceznym, krótką charakterystykę kolejnych elementów książki.

Reasumując, ta jedna z pierwszych w Europie monografia socjologii lecznictwa niemedyceznego jest lekturą obowiązkową dla każdego, kto zajmuje się socjologią i medycyną w jakimkolwiek sensie. Zawarta w publikacji charakterystyka czynników społecznych tworzących kontekst niemedyceznym form lecznictwa została przedstawiona całościowo i niezwykle wyczerpująco. Dzięki temu opracowaniu będzie możliwe nowe spojrzenie i zrozumienie szeregu zjawisk z zakresu zdrowia i choroby – np. fakt, iż w Polsce około 30% pacjentów po rozpoznaniu choroby nowotworowej porzuca (przynajmniej na jakiś czas) medycynę kliniczną i podejmuje różne formy kontaktu z przedstawicielami medycyny alternatywnej [Płonka-Syroka 2009: 243]. Z tego między innymi powodu mamy w Polsce jeden z wyższych w Europie wskaźnik umieralności z powodu raka piersi czy szyjki macicy [Eurostat 2012]. Można mówić o „skuteczności symbolicznej” lecznictwa niemedyceznego, która może przynieść czasową poprawę samopoczucia, głównie ze względu na nawiązanie satysfakcjonującej pacjenta pod względem

emocjonalnym więzi z alternatywnym terapeutą [Płonka-Syroka 2009: 243]. To m.in. takie reakcje na chorobę są argumentem na zasadność i dużą doniosłość podejmowania badań w zakresie leczenia niemedycznego. Autor odpowiada na pytania o funkcjonowanie niemedycznego systemu leczenia i jego strukturę, opisuje, jak przy użyciu socjologicznych narzędzi można zbadać tę problematykę, jaka jest rola systemu niemedycznego oraz kto i w jaki zakresie z niego korzysta. Całość rozważań jest umieszczona w kontekście zmian społeczno-kulturowych zachodzących w Polsce, spowodowanych transformacją ustrojową.

Publikacja jako całość stanowi niezwykle wartościową, dydaktyczną i popularyzatorską. Pewne zastrzeżenia budzi brak dostatecznej edycji tekstów, ponieważ część z przekazywanych treści wymaga specjalnych zabiegów edycyjnych – jak pogrubienie czy podkreślenie – a ich brak utrudnia wyszukiwanie najważniejszych informacji. Nie zmienia to faktu, że publikacja jest pierwszą tak kompleksową, socjologiczną analizą zjawiska leczenia niemedycznego. Szczególną wartością pracy jest wprowadzenie na grunt europejski taksonomii leczenia niemedycznego oraz konsekwentne używanie tego terminu. Piątkowski postuluje jednocześnie, aby zaprzestać używania innych form niż „leczenie niemedyce”, ponieważ mylnie sugerują one medyczne pochodzenie. Wprowadza to bardzo ważny element porządkujący w chaosie pojęć takich jak „medycyna alternatywna” czy „medycyna komplementarna” i jednocześnie wskazuje sposób ich interpretacji. Na szczególną uwagę zasługuje również fakt, że publikacja jest swoistym podsumowaniem wieloletnich, prowadzonych już od lat 80., rozważań autora nad problematyką leczenia niemedycznego. Stworzenie merytorycznej i jednocześnie niezwykle interesującej pracy naukowej bywa zadaniem trudnym, które w tym przypadku zostało zrealizowane z pełnym sukcesem. Dzięki wieloaspektowości, nowatorstwu oraz niezwykle żywemu, ciekawemu językowi praca ta może stanowić znakomity podręcznik dydaktyczny, ale zaznaczyć należy, że publikację tą można polecić każdemu zainteresowanemu życiem społecznym i medycyną.

BIBLIOGRAFIA

- Causes of death – standardised death rate*, Eurostat European Commission 2012, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/images/4/4e/Causes_of_death_standardised_death_rate%2C_2009_%281%29_%28per_100_000_inhabitants_aged_less_than_65%29.png>.
- F o u c a u l t M. [2011], *Narodziny biopolityki. Wykłady z Collège de Franca 1978/1979*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- Gapik L. [1999], *Pojmowanie psychoterapii*, [w:] L. Gapik (red.), *Postępy psychoterapii*, t. 2, Wybrane zagadnienia teoretyczne, Wydawnictwo UAM, Poznań, s. 9–13.
- Jütte R. [2001], *Historia medycyny alternatywnej. Od magii do naturalnych metod leczenia*, Wydawnictwo WAB, Warszawa.
- Ostrowska A. [1994], *Niepelnosprawni w społeczeństwie*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.
- Ostrowska A. [2009], *Modele relacji pacjent–lekarz*, [w:] *Socjologia medycyny. Podejmowane problemy, kategorie analizy*, (red.) A. Ostrowska, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa.
- Piątkowski W. [1988], *Lecznictwo niemedyczne Polsce w XX wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Piątkowski W. [1990], *Spotkania z inną medycyną*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin.
- Piątkowski W., Jezior J., Ohme R. [1993], *Listy do Kaszpirowskiego. Spojrzenie socjologiczne*, Wydawnictwo M. Łoś, Lublin.
- Piątkowski W. [1998], *W stronę socjologii lecznictwa niemedycznego. Przegląd wybranych propozycji badawczych*, [w:] M. Libiszowska-Żółtkowska i in. (red.) *Szkice z socjologii medycyny*, Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Piątkowski W. [2008], *Lecznictwo niemedyczne w Polsce. Tradycja i współczesność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Piątkowski W. [2010], *Socjologia z medycyną. W kręgu myśli naukowej Magdaleny Sokolowskiej*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Płonka-Syroka B. [2009], *Aspekty etyczne w praktyce analityka medycznego*, [w:] B. Płonka-Syroka (red.), *Człowiek, natura, kultura – studia z historii i antropologii medycyny i farmacji społecznej*, Wydawnictwo Akademii Medycznej im. Piastów Śląskich, Wrocław, s. 235–248.
- Słowska Z., Misiuna M. [1993], *Promocja zdrowia. Słownik podstawowych terminów*, Agencja PromoLider, Warszawa.
- Tobiasz-Adamczyk B., Szafraniec K., Bajka J. [1999], *Zachowania w chorobie. Opis przebiegu choroby z perspektywy pacjenta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.